

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

Delsbo kyrkoanläggning från nordväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-07-13.

2.1 Kyrkomiljön

Delsbo socken är belägen i norra Hälsingland i anslutning till de stora Dellensjöarna. Odlingsklimatet är gynnsamt då socknens centrala delar ligger som i en gryta och detta kan ha varit en av orsakerna till att orten tidigt befolkades permanent, vilket många fornfynd vittnar om. Under 1500-talet gjorde sig socknens befolkning kända för ett avancerat koppar- och vapensmide. Delsbo blev också tidigt en av de största socknarna i landskapet och består av ett stort antal byar.

Kyrkoanläggningen är belägen två kilometer nordost om Delsbos moderna centrum, som växte fram vid 1800-talets slut sedan en järnvägsstation anlagts vid den nya järnvägssträckningen mellan Ljusdal och Hudiksvall. Kyrkoanläggningen består av kyrkobyggnad och gravkapell samt en äldre och en nyare kyrkogård och en fristående klockstapel. Kyrkoanläggningen gränsar mot öster, norr och väster mot uppodlad jordbruksmark och på södra sidan mot blandad bebyggelse. Utanför kyrkoanläggningen ligger ett pannrum, ekonomibyggnader för kyrkogårdspersonalen, församlingshemmet Mariagården, samt pastorsexpeditionen. Några hundra meter sydost om kyrkan ligger församlingens båda prästgårdar.

2.2 Kyrkan

Under tidig medeltid uppfördes den första stenkyrkan i Delsbo, vilken var en liten rektangulär salskyrka med rakslutet kor, av den typ som var vanlig i hela Norrland vid denna tid. Kyrkan förlängdes sedan mot väster två gånger och fick därigenom en mycket långsträckt och smal form, cirka 40*8,5 meter. Kyrkobyggnaden försågs sedermera med en sakristia mot norr samt två tillbyggnader mot söder; ett vapenhus och den s.k. lillkyrkan. Under senmedeltiden försågs kyrkan troligen med tegelvalv som tillsammans med väggarna målades 1520 av

kyrkomålaren Måns Gadh. Kyrkan blev med tiden allt trängre för den växande sockenbefolkningen och flera läktare uppfördes i kyrkorummet. År 1740 utbröt en brand i prästgården som snabbt spred sig till både klockstapel och kyrkobyggnad och lade allt i aska.

Ganska omgående fick kyrkobyggmästaren Anders Olofsson Romberg från Leksand i uppdrag att uppföra en ny betydligt större kyrkobyggnad på platsen. Den östra, norra och västra väggen från den gamla kyrkan behölls till stora delar och fick ingå i den nya kyrkobyggnaden, som dock byggdes dubbelt så bred som den förra. Kyrkan var av samma modell som Ljusdals och Bjuråkers kyrkor med vitputsade murar, rundbågiga fönster och ett valmat brant svarttjärat spåntak med höga spiror och järnkors längs taknocken. I likhet med medeltidskyrkan hade byggnaden en sakristia utbyggd mot norr, som troligen härstammade från tiden före branden. Inredningen dekorerades av korpralen och bygdemålaren Gustaf Reuter samt målarmästare Paul Hallberg, Hudiksvall. Den stora spännvidden i kyrkan ledde med tiden till att taket började bukta sig och i nära hundra år diskuterades olika åtgärder och ombyggnadsförslag. Under 1850-talet byggdes en ny altarpredikstol i koret av byggmästare Norin från Söderala. I övrigt förblev kyrkan relativt oförändrad under hela 1800-talet, fram tills att en mycket omfattande renovering, efter ritningar av arkitekt Ekholm från Uppsala som bearbetades av arkitekt Fritz Eckert, Stockholm, kunde genomföras 1892-93. Kyrkan förvandlades nu från en salskyrka till en treskeppig basilika i rundbågestil.

Delsbo kyrka från sydväst. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-07-13.

Inredningen förändrades samtidigt enligt tidens smak med bland annat nya färgstarka väggmålningar, ny predikstol, orgelläktare och bänkinredning. I början av 1900-talet fanns starka krafter inom församlingen som verkade för att uppföra ett (eller till och med två) torn

med tornur, på kyrkan. En särskild tornkassa inrättades därför även, men något torn byggdes aldrig. År 1938 genomfördes en ny restaurering efter förslag av arkitekt Einar Lundberg som innebar en förenkling av interiören, där bland annat en del av väggmålningarna målades över och nya glasmålningar sattes in i korfönstren. Samtidigt byggdes ett vapenhus under läktaren och skivor av kryssfanan sattes i taket. I slutet av 1960-talet genomfördes en utvändigt restaurering varvid yttertakets belades med kopparplåt och sex år senare restaurerades interiören under ledning av professor av Sven Ivar Lind. Restaureringen återgick i gestaltningen delvis till 1893 års kyrkorum, men samtidigt tillkom även nya inredningsdetaljer, exempelvis det nya fristående altaret.

Exteriören har genomgått mycket få förändringar sedan 1890-talets stora ombyggnad och präglas av nyromantik samt nyklassicism. Grunden är slätputsad i grå kulör, men på sakristian skjuter en äldre stengrund ut under den putsade grunden. Fasaderna är kvaderstensindelade och putsade i en beige samt svagt rosa kulör i horisontella band. Kyrkan har ingångar mitt på den norra och södra fasaden och huvudingång genom västgavelns mitt. Alla dessa portar har sadeltak och sidoutgångarna är något utdragna från fasaden. Huvudingången markeras genom att två kraftiga runda pelare på vardera sidan om porten bär upp en murad bågeformad överbyggnad som kröns med en spira på nocken. Portarna är brunmålade och över dörren finns ett fält med texten ”Nalkens Gud, så skall han nalkas eder”. De flesta fönsteröppningarna är rundbågiga. Inom var och en av dessa öppningar ryms sex stora fönsterbågar, placerade i två rader, där de tre översta fönstren även har rundbågig form. Samtliga fönsterbågar är av stål och försedda med snedspröjsat färgat glas, förutom i korfönstren som har glasmålningar. På gaveln mot öster och väster återfinns högt upp ett stort runt fönster med spröjsindelade rutor. Fasaden avslutas närmast taken med en bred utskjutande rundbågefris i samma färg som närliggande väggytor. Sakristian har lika fasader som den övriga byggnaden och den täcks av ett valmat tak. Två små torn flankerar gavelspetsarna mot öster och väster och dessa fungerade ursprungligen som skorstenar. Den östra gaveln kröns av ett högt kors. Taket är sedan 1967 täckt med kopparplåt.

Kyrkorummet är treskeppigt med ett rakslutet kor. Mittskeppet bärs upp av två rader med valvbågar som vilar på ljust putsade höga runda gjutjärnkolonner samt fyrkantiga mönstrade kapitäl. Kolonnerna står på kvadratiska höga baser. Kyrkans trägolv är synligt i bänkkvarteren, men täckt med röd heltäckningsmatta i gångar och kor. Golvet närmast altaret är upphöjt och har halvrund form. Väggar, som under 1900-talets första hälft var dekorerade med ett figurativt måleri, är numer grönmålade upp till fönsterbröstningshöjd och ovanför denna putsade i ljusgul kulör. På korväggen finns ett antal väggmålningar från både 1890-talet och 1940-talet. Fönstren har svagt färgat glas, förutom fönstren i koret som har glasmålningar från två epoker, dels de övre från 1890-talet och dels de tre närmast altaret som tillkom 1938. Ovan ingången till sakristian återfinns också ett målat glasfönster från 1893. Innertaket utgörs av en öppen takstol med synlig pärlspontspanel i taket. Det nuvarande altaret är ett öppet fristående brunmålat träaltare som tillkom 1973. Altarringen som har form av en halvcirkel härstammar från 1893, men dess mittparti gjordes öppningsbart vid 1930-talsrenoveringen.

Predikstolen är placerad vid den norra pelarraden i koret och den nås via en svängd trappa. Både predikstolen och det tillhörande ljudtaket är utformade i nyromansk stil, men predikstolen förändrades och kompletterades 1938 med målningar av konstnären Gunnar Torhamn. Två av kyrkans tidigare predikstolar finns även bevarade i klockstapeln. Bänkinredningen som huvudsakligen är uppdelad i två större kvarter med mittgång, består av öppna bänkar i nyromansk stil och de är från 1890-talet. I kyrkans sydöstra hörn återfinns den

s.k. lillkyrkan som har fristående stolar. Bänkarna på den södra sidan, som ursprungligen var männens sida i kyrkorummet, har fortfarande kvar en hatthylla under sittbänken. Kvinnorna behöll ju sina huvudbonader på även i kyrkan och behövde således ingen hatthylla. Längs korets norra vägg finns två bänkar som kallas knektbänkarna, där församlingens soldater ursprungligen hade reserverade platser.

Orgelläktaren bärs upp av raka fasade träpelare med strävor. Två vinklade trätrappor leder upp till läktaren som upptar hela kyrkans bredd. Läktarbarriären, som är sluten och mot kyrkorummet målad i ljusbrun kulör, är indelad i fält med höga träpelare, krönta av förgyllda klot. Mitt på läktaren står kyrkans orgel med orgelverk från 1958, men med fasad från 1746 med målningar på papp av målarmästare Paul Hallberg vilka tillkom 1765. Läktarens nuvarande bänkinredning är jämnårig med övrig bänkinredning och den är placerad på uppbyggda trägradänger på södra sidan om orgeln. Vapenhuset under läktaren har byggts om och till vid flera tillfällen och sedan 1970-talet finns ett kapprum på var sida om det egentliga vapenhuset. I anslutning till båda kapprummen finns toaletter samt förvaringsutrymmen.

Kyrkans interiör från orgelläktaren. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-07-13.

Sakristian nås via en dörr från kyrkorummet eller en ytterdörr mot väster som togs upp 1973. Rummet har grön heltäckningsmatta, vitkalkade väggar och ett vitlaserat trätak. Längs sakristians norra vägg finns inbyggda förvaringsskåp för textilier och föremål. I anslutning till sakristian finns även ett litet pentry och en toalett, vilka tillkom på 1970-talet

2.3 Gravkapellet

Sydväst om kyrkobyggnaden, alldeles i kyrkogårdens utkant, ligger församlingens gravkapell, en rektangulär byggnad med källarvåning. De östra och västra sidoväggarna är dock något utdragna. Byggnaden är byggd i sluttningen så att källarvåningen nås från söder och gravkapellet har ingång mot kyrkogården i norr. Gravkapellet ritades av arkitekt Erik Fant och byggnaden stod färdigt i början av 1950-talet. Byggnaden är uppförd med gråfärgad putsad

grund och vitslammade tegelväggar. Fönstren mot öster och väster är småspröjsade och fyrkantiga medan ett runt fönster finns ovanför altaret. Portarna är av trä. Gravkapellet täcks av ett brant valmat tak med svarttjårat takspån, men med ett kopparklätt krön. Överst återfinns en hög korsförsedd spira placerad över byggnadens mitt. Golvet i gravkapellet är av tegel, innerväggarna är vitputsade och innertaket utgörs av ett brunmålat trätak. Längs den södra väggen finns ett vitputsat väggfast altare. Inredningen består för övrigt av fristående trästolar. Armaturer i form av vägglampetter och radiatorer i gravkapellet är ursprungliga. I källarvåningen finns kylrum samt en ursprunglig centralt placerad kisthiss som mynnar mitt i begravningskapellet i våningen ovanför.

2.4 Klockstapeln

Gravkapellet i bakgrunden och en av de största familjegravarna på kyrkogården i förgrunden. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-07-13.

Sedan den tidigare klockstapeln brunnit ned i samband med den stora kyrkobränden 1740 uppfördes en ny klockstapel fem år senare av bondesnickaren Jonas Eriksson i Duvnäs, Delsbo. Den nuvarande klockstapeln stod dock ursprungligen direkt söder om huvudingången till kyrkogården, men den flyttades/rullades på stockar till nuvarande plats ca 50 meter väster om kyrkogården 1908. Klockstapeln har rektangulär grundplan och består av en rymlig bod med högt valmat tak med spånklädda väggar och tak. En vinklad trappa leder upp till klockplanet där två 1700-talsklockor är upphängda. Klockplanets balustrad är vitmålad i likhet med luckorna högre upp. Den översta delen av klockstapeln är formad som en lökkupol och klockstapeln avslutas med en hög spira. I klockstapeln förvaras olika äldre inventarier och inredningsdetaljer från kyrkan, bland annat den stora altartavlan på väv målad av Paul Hallberg 1746. Intill klockstapeln finns en byst över den inflytelserika och starka prosten Lars Landgren som verkade i Delsbo församling 1842-1876.

Klockstapeln sedd från nya kyrkogården. Till höger ligger Landgrens källa. Foto: Daniel Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2004-09-10.

2.5 Kyrkogården

Den äldsta kyrkogården omger kyrkobyggnaden på alla sidor. Huvudentrén är vänd mot väster. Mot samma väderstreck avgränsas kyrkogården med ett svartmålat gjutjärnsstaket från 1800-talets slut, som tidigare funnits kring hela den äldre kyrkogården. Mot öster och söder ligger kyrkogården på en stenterrass. Fram till år 1814 omgärdades kyrkogården av den medeltida bogårdsmuren i sten med tre stigportar. Vid huvudentrén finns en fattigbössa med en skulpterad fattiggubbe av trä, vilken är en kopia av 1600-talsoriginalet som förvaras i sakristian. Fram till 1860-talet fanns två fattiggubbar uppsatta vid ingången. Kyrkogården är huvudsakligen grästäck, men den uppdelas av gångar med natursingel. En bred körväg som kantas av en högre lindallé leder från kyrkogårdens huvudentré mot kyrkobyggnaden. Vegetationen består i övrigt av äldre högre lövträd, samt raka klippta häckar, dels som omgärdning och dels mellan de olika gravraderna och då oftast i nordsydlig riktning.

Norr om kyrkan finns ett stort varvgravsområde från 1930-1940-talen. Drygt 20 familjegravar på kyrkogården omgärdas med stenram, de flesta på den södra delen av kyrkogården. På denna del finns även ett antal äldre gjutjärnskors. Stående gravvårdar av sten dominerar, men på varvgravsområdena förekommer även ett flertal äldre träkors. Den omtalade 1700-talsprosten C. N. Leneaus, som bland mycket annat skrev boken *Delsbo illustrata*, ligger begravd direkt öster om kyrkobyggnaden, på hedersplatsen bakom altaret. Norr om denna grav ligger den välkände prästmannen Lars Landgrens maka och två söner begravda. Själv vilar han i Härnösand där han slutade sina dagar som biskop.

Den nya kyrkogården som invigdes 1973 är belägen i den breda svackan nordväst om kyrkoanläggningen. Området saknar omgärdning. Marken är grästäckt och indelad i kvarter med gångar av grus och betonghålsten. Inom området finns ett antal fristående träd och buskar samt några häckar. Hittills har bara varannan gravrad tagits i anspråk så de flesta gravvårdar är vända mot öster. På den östra delen av kyrkogården ligger en minneslund anlagd 1992 med konstnärlig utsmyckning av smeden Staffan Thelin från 2004. På kyrkogårdens norra del ligger Landgrens källa, en vattenbrunn som stensattes under Landgrens tid, men som i själva verket användes mer av prosten Leneaus under 1700-talet. Den är idag ingen fungerande källa.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Delsbo kyrkoanläggning är vackert belägen i de brukade sluttningarna ned mot den södra Dellen. Dagens kyrkobyggnad präglas till både interiör och exteriör av 1890-talets genomgripande ombyggnad då 1700-talskyrkan förvandlades till en tornlös treskeppig basilika i en för länet särpräglad stil. Även inredningen präglas i hög grad av samma stil. Bland den fasta inredningen finns dock även objekt från tidigare kyrkor på platsen samt senare tillägg från 1940-talet och 1970-talet. Sedd som en helhet framstår dock kyrkobyggnaden till både interiör och exteriör som ett välbevarat exempel på det sena 1800-talets nystilsarkitektur. Den intar en särställning i ärkestiftet och bör även kunna vara av nationellt intresse. Gravkapellet är en välbevarad byggnad vilken både till exteriör och interiör präglas av 1950-talets stil och funktionella planering. Kyrkogården, som utvidgats i etapper, har ett bevarat varvgravssystem samt en påtaglig grön struktur med den stora allén fram till kyrkobyggnaden som en huvudaxel. Klockstapeln, som har en monumental placering väster om kyrkogården, har genomgått få förändringar sedan den uppfördes och den utgör en betydande del av kyrkoanläggningen.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkans medeltida murverk i sakristia samt den nedre delen av väggarna i kyrkans norra hälft, är ett viktigt historiskt dokument om äldre kyrkor på platsen.
- Kyrkans säregna form, som en tornlös basilika i romansk stil, gestaltad med en påkostad nystilsarkitektur, är mycket välbevarad i exteriören.
- Interiören har genomgått mindre förändringar under 1900-talet, men har i stort ändå fått behålla sin särpräglade karaktär från 1890-talet.
- Kvarvarande delar av inredningen före ombyggnaden 1892-93, exempelvis de äldre predikstolarna och altartavlan på duk, vilka förvaras i klockstapeln, samt orgelfasaden från 1700-talet knyter an till kyrkans långa historia på platsen.
- Kyrkans inredning från 1890-talet, dvs, altarring, predikstol, bänkinredning, orgelläktare med läktarbarriär etc är en väsentlig del av kyrkorummets karaktär.
- Tilläggen från mitten av 1900-talet, dvs glasmålningar, väggmålningar mm tillhör 1900-talets tillskott till kyrkorummets karaktär.
- Gravkapellet är en tidstypisk och ovanligt välbevarad 1950-talsbyggnad såväl till exteriör som till interiör med tillhörande fast inredning.
- Kyrkogårdens struktur med varvgravsområden och större familjegravar.
- Den välbevarade klockstapeln från 1740-talet är ett tidigt exempel på en klockstapel med lökkupol som kom att få många efterföljare i landskapet.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

E.G.W. *Gamla minnen från Delsbo och Bjuråker*. Gefle 1893.

Grunnesjö, Lars. Kyrkogårdsföreståndare. Muntliga uppgifter juli och september 2004.

Länsmuseet Gävleborg: Topografiska arkivet

Länsmuseet Gävleborg: Ärendearkivet

Riksantikvarieämbetet, Antikvarisk-topografiska arkivet

Riksantikvarieämbetet, Byggnadsregistret

Swartling, Ingrid, *Delsbo kyrka*. Hälsinglands kyrkor V, Uppsala 1954.

Swartling, Ingrid, *Delsbo kyrka*. Hälsinglands kyrkor V. 2:a uppl. Omarbetad av B. I.

Kilström. Uppsala 1979.

Inventeringsdatum: 2004-07-13 och 2004-09-10.

Inventerare: Daniel Olsson.

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Anna Lindgren och Daniel Olsson.

Rapportsammanställning: Daniel Olsson.